

Zakirə ƏLİYEVƏ

Nizami adına

Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı

İSGƏNDƏRİYYƏ PRİNSİPI İLƏ GƏLƏCƏYƏ DOĞRU

(Elektron kitabxanalar və cəmiyyət)

XX yüzilliyin mühüm kəşflərindən biri olan yeni informasiya texnologiyalarının – Internetin sürətlə inkişaf etməsi, onun təsərrüfatın, iqtisadiyyatın, eyni zamanda elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətin bütün sahələrinə onun sirayət etməsi və geniş şəkildə tətbiq olunması müasir həyatımızın irkaredilməz reallığıdır. Internet qalaktikasında informasiya ehtiyatlarının ağılasız dərəcədə artması, məlumat bazalarının sürətlə çoxalması ilə onun istifadəçilərə çatdırılması arasındakı uyğunsuzluq da bu günümüzün əsas xarakterik cəhətlərindəndir.

XX və XXI əsrlərin keçid mərhələsində atom fizikası, mikroelektronika, kimya və kibernetika elmləri ilə yanaşı ən əsaslı elmi inqilab informasiya və rabitə sahəsində də baş verir. İnformasiya sistemi təkcə şəxsiyyətin deyil, cəmiyyətin, dövlətin, bəşəriyyətin istehsal etdiyi ehtiyatlara çevrilir və həcminə görə insan, təbiət, maddi və hətta kapital ehtiyatlarının miqyasını geridə qoyur. Bu halda dövlət də informasiya bazalarına mühafizəyə ehtiyacı olan bir strateji məhsul kimi baxmaqla yanaşı, cəmiyyətin hər bir üzvünün ondan azad istifadəsini təmin etməlidir. Biz indi bu sahədə o dövlətlərin təcrübəsini mükəmməl öyrənməliyik ki, onların ümumi inkişaf səviyyəsi ən geniş mənada informasiya biliklərinin inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir. İnformasiya biliklərinə isə bəşər övladının yaratdığı müasir texnologiya ar, bazar və maliyyə mənasibətləri, iqtisadi yüksəliş və maddi ehtiyatların mühafizəsi haqqında məlumatlar və s. aiddir.

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTI

Internetin sonsuz və sərhədsiz hipermətnlər dünyasına oxucular – istifadəçilər sərbəst surətdə hər şeyi əlavə edə və ondan istədiyi məlumatı götürə bilər. Internetdə dünya vahidləşir və bu vahidliklə təmas hər kəs üçündür. İlahiyyat elminin dili ilə desək «vəhdət-əl-vücut»

prinsipinin materiallaşdırılması insanları adi həyatdan daha çox ruhi, mənəvi dünya ilə bəğləyir. Vizual qalaktika – insanlar üçün yeni yaradıcılıq və fəaliyyət sahəsi olan Internet gündən-günə genişlənir, ədəbiyyatdan istifadə haqqındakı müəlliflik hüququnun klassik anlayışı isə mənasını tamamilə dəyişməyə başlayır. Dünyanın informasiya ehtiyatlarına qlobal yanaşma bugünkü Internetin gücü, eyni zamanda onun zəif cəhətidir. Dünyanın ən möhtəşəm dövlətləri indi Internet üzərində nəzarət uğrunda mübarizə aparır, bir sıra dövlətlər isə Internet infrastrukturunu üzərində nəzarətin Beynəlxalq Kommunikasiya Şurasına həvalə edilməsinə üstünlük verirlər. Qeyd edək ki, Beynəlxalq Kommunikasiya Şurası BMT-nin struktur bölməsi olub, şəbəkə standartları üzrə sənədlər və telekommunikasiya standartları hazırlayır. İnformasiya biliklərinin ümumbəşəri dəyərlər hesab edildiyi müasir ictimai quruluş dəyişikliklərə xarakterizə etmək üçün postkapitalizm, postiqtisadi, tam informasiyalaşdırılmış cəmiyyət və s. bu kimi epitetlərdən istifadə olunur. Hər birinin ifadələrin bir-birindən fərqi, nəzəri mənalara baxmayaraq ümumi bir faktı təkrar etmək artıq qeyri-mümkündür: İnformasiya cəmiyyətin bütün sahələrini zəbt etməkdədir. İndi o, hər bir dövlətin inkişaf səviyyəsini, onun rifahını müəyyən edən əsas iqtisadi faktor və təbii sərvətlər qədər dəyərli və əhəmiyyətli olan milli ehtiyat hesab edilir. Milli informasiya ehtiyatlarının mühafizəsi, onun rəşional istifadəsi və inkişafı isə dövlət, eyni zamanda beynəlxalq əhəmiyyətli məsələyə çevrilmişdir.

2003-cü ilin dekabr ayında Cenevrədə açılmış Dünya İnformasiya Cəmiyyəti Sammiti də bu məsələlərə həsr olunmuşdu. Həmin beynəlxalq tədbirdə 174 ölkənin, 46 beynəlxalq təşkilatın, 111 İnformasiya texnologiyaları kampaniyasının, BMT-nin 26 struktur bölməsinin nümayəndələri iştirak etmişdir. Ümumdünya informasiya cəmiyyətinin əsaslarını yaratmaq məqsədilə toplanmış Sammitdə iki mühüm sənəd «İnformasiya cəmiyyətinin prinsipləri deklarasiyası» və onun tərtibi və təbliği üçün nəzərdə tutulmuş «Fəaliyyət planı» qəbul edilmişdi. Lakin Sammitin rəsmi protokolunda qeyd edildiyi kimi həll olunması tələb edilən mübahisəli məsələlər dururdu. Samitin əsas məqsədindən irəliləyən «Ümumdünya informasiya cəmiyyəti» yaratmaq ideyasının həyata keçirilməsi üçün isə inkişaf etmiş dövlətlər və dünyanın geridə qalan regionları arasındakı «Rəqəmləşdirilmiş qeyri-bərabərliyi» mütləq aradan qaldırmaq lazımdır. İnformasiya cəmiyyəti demək olar ki, artıq formalaşmışdır. İndi müxtəlif ölkələrin milli informasiya cəmiyyətlərinin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi, birgə əməkdaşlıq problemlərinin həlli əsrimizin zəruriyyətidir. Bu məsələ ətrafında müxtəlif ölkələr

arasındakı mövcud olan «qeyri-bərabərlik» ziddiyyətlərini isə 2005-ci ildə Tunisdə keçiriləcək görüşdə müzakirə edilməsi qərara alınmışdır.

Internet sistemi ilə istifadəçilərə xidmət ilk dəfə ABŞ-da başlamış və bu sahədə qaydaları müəyyən edən müstəqil təşkilatı ICANN da bu ölkədə yerləşir. Tam Internet azadlığı tərəfdarları onu Amerika dövlətinin bir orqanı kimi qəbul edirlər. Internet qaydalarının dəyişilməsinin tərəfdarları, məsələn, Çin dövləti şəbəkə həyatını tənzimləyən sənədlərin qəbul edilməsinin əleyhinə çıxış edir. Rusiya dövləti isə hələlik bu sahədə inqilabi dəyişiklikləri müdafiə etmir. Internet həyatı yenidən formalaşan Rusiya şəbəkə qaydalarının kəskin dəyişilməsinə tələsmir. Milli «ru.» domenində ona heç kim məhdudiyət qoymur. Orada daha səmərəli addım hesab olunan isə «Elektron Rusiya» federal proqramının başa çatdırılması təkmilləşməkdədir. Rusiya Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Aleksandr Nikepelov «Финансовые известия» qəzetinin müxbirinin sorğusuna cavab verərkən öz ölkəsinin bu sahədə inkişaf etmiş dövlətlər sırasında olmadığını göstərərək qeyd etmişdir ki: «Biz bu məsələdə təxminən Türkiyə ilə bir səviyyədəyik. Siyahı üzrə yaxın qonşularımız, yuxarıdan Polşa, Braziliya, aşağıdan isə Misir və Azərbaycandır. «Ukraynada Internetin inkişafı» milli informasiyalaşdırma proqramı da bu ölkədə və dünyada informasiyadan bərabər və demokratik qaydalarla istifadə olunması ideyasına əsaslanır.

2003-cü ilin dekabrında İsveçrədə keçirilmiş Beynəlxalq «İnformasiya cəmiyyəti» Sammitində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də çıxış etmiş, ölkəmizdə kompüter texnologiyaları layihələrinin uğurla həyata keçirildiyini, bu işdə BMT-nin yaxından yardım göstərdiyini, İKT (İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyaları) sahəsində daha yeni layihələrin təqdim olunduğunu qeyd edərək demişdir ki, «Hazırda biz dövlət proqramı kimi «İ-Azərbaycan» («Elektron Azərbaycan») proqramını inkişaf etdiririk... Azərbaycanda informasiya texnologiyalarının yaradılmasına və eyni zamanda informasiya texnologiyalarının infrastrukturunun qurulmasına böyük əhəmiyyət verilir». Bu Sammit digər iştirakçı dövlətlər üçün də informasiya texnologiyaları sahəsində inkişaf perspektivlərini genişləndirməyə imkan yaratmışdır.

Sənədli kommunikasiya sistemlərindəki ənənəvi ziddiyyətlər, problemlər Azərbaycan mühitində də özünü büruzə verir. Belə bir vəziyyətin qeyri tarazlığı, getdikcə artmaqda olan intellektual biliklərin informasiya ehtiyatlarının qeydiyyatı, sistemləşdirilməsi, tələb edicisinə çatdırılması ilə bağlı global məsələlərlə şərtlənir.

Zəngin və qədim mədəniyyətə malik olan Azərbaycan dünya sivilizasiyasının ən qədim ocaqlarından biridir. Respublikanın ərazisində

hələ çox qədim dövrlərdə dünya mədəniyyəti xəzinəsinin qiymətli incilərindən sayılan çoxlu milli-mənəvi dəyərlər yaranmışdır. Elektron informasiya əsrinin tələbləri, Internet və informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin qurulması, dünya informasiya mühitinə qovuşmaq kimi problemlərlə üzleşən bu günü Azərbaycanı başqa xalqlardan geridə qalmamağa çalışır. Müstəqillik yollarında inamla addımlayan və informasiya blokadasını parçalayaraq dünyanın elektron informasiya magistrallarında inamla irəliləyən coğma respublikamızda da bu sahədə artıq əhəmiyyətli işlər görülmüş, ilk nailiyyətlər əldə edilmişdir. 90-cı illərdən başlayaraq respublikada, xüsusilə Bakıda kompüterləşmə sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə edilmişdir. Cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün Internet proqramı layihələri üzrə dövlət və qeyridövlət təşkilatlarının kompüter mərkəzləri yaradılmağa başlamışdır. İndi artıq milli elektron informasiya ehtiyatları formalaşmış və onun məzmunu, miqyası, həcmi sistemləşdirilməkdədir. Lakin bu sahədə mövcud olan bir sıra problemlərin həlli ətrafında düşünmək vaxtı çatmışdır.

Milli informasiya ehtiyatları iki tərkib hissədən ibarətdir: Birincisi, uzun əsrlərdən bəri formalaşmış ənənəvi nümunələri (əlyazmalar, çap materialları, heykəltəraşlıq, rəssamlıq və memarlıq nümunələri, kino və videofilmlər, audiyozılar və s.) və ikincisi, elektron daşıyıcılara köçürülmüş bütün versiyalar (rəqəmləşdirilmiş informasiya obyektinə bənzər nümunələr).

ELEKTRON VƏ ƏNƏNƏVİ KİTABXANALAR ÜZ-ÜZƏ

Ənənəvi əlyazma ar, çap kitabları və digər kağız sənədlərin mühafizəsi və istifadəsi bir çox nəsillərin tədqiqat və təcrübəsi sayəsində yaxşı mənimsənilmişdir. Belə ki, kağız üzərində olan informasiya mənbələri dövlət və şəxsi kitabxanalarda, muzey və arxivlərdə toplanmış, onların mühafizəsi, istifadəsi, təbliği və s. məsələlər mərkəzləşdirilmiş qaydada həll edilmişdir. Bir kənddə, rayonda və şəhərdə olmayan hər hansı bir kitab KAA vasitəsilə gətirilərək oxucusuna çatdırılırdı. Lakin indi ənənəvi kitabxanalarda yaranmış şərait bu zəngin mədəni sərvətdən istifadəni çətinləşdirir. Bununla yanaşı, ənənəvi formada olan informasiya ehtiyatlarının - çap əsərlərinin həcmi, onların vahid məkanda toplanmaması, mühafizəsi, axtarışı, təbliği, coğrafi mühiti və bir sıra başqa çətinliklər bu zəngin xəzinədən səmərəli istifadə edilməsinə imkan vermir. İndi bəşəriyyətin qarşısında duran bu fundamental məsələnin həlli - bu günə qədər kağız formasında olan külli miqdarda məlumatların müasir informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə

etməklə elektron daşıyıcılarına çevrilməsindən ibarətdir. Başqa sözlə desək, mövcud kitabxana fondları, o qədər də fəal dövr etməyən arxiv sənədləri, elektron texnologiyalarının standartları çərçivəsində fəal təqdim və təbliğ imkanları olan quruma çevrilməlidir. Elektron kitabxanaların təşəkkülü və inkişafı bütün elmi mühit, tibb və təhsil müəssisələri, ədəbiyyat və incəsənət idarələri, həm nəşriyyatlar, muzeylər və başqa fəaliyyət sahələrinin özləri üçün də maraqlıdır. Həmin fəaliyyət sahələrinə uyğun yaradılmış ayrı-ayrı elektron kitabxana tipləri bu sahələrə aid sənədlərlə çevik əməliyyatlar həyata keçirən xüsusi cəhətlərinə görə fərqlənir. Elektron kitabxanalarla ənənəvi kitabxanaların həm fərqli, həm də oxşar cəhətləri var. Fərqlər:

- informasiya daşıyıcısına, tərkibinə;
- informasiya məhsulunun formalaşmasının texnologici proseslərinə, mühafizə və təqdimatın üsullarına;
- istifadəçilərə göstərilən xidmətin məqsədinin xarakteri və həlli yollarına;
- hüquqi və struktur asılılığına;
- informasiya daşıyıcısının sürətini çıxarma və yayma hüququ;
- informasiya resurslarından istifadə üsullarına və s. – görədir. Bu fərqli cəhətlərin siyahını davam etdirmək də olar.

Oxşar cəhətlərə gəldikdə isə demək olar ki, onlar bir-birini tamamlayır. İnkişaf etmiş kitabxanalar Internetdə öz veb-saytları ilə təmsil olunur, informasiya resurslarını maşınla oxunan yazı formasına çevirərək şəbəkəyə çıxır, xidmət sahələrində avtomatlaşdırılmış sistemlərdən istifadə edirlər. Elektron kitabxanalar öz növbəsində ənənəvi kitabxanalarda olduğu kimi professional kitabxana-informasiya mütəxəssisinin təcrübəsindən, eyni zamanda kitabxana sahəsində mövcud olan beynəlxalq standartların tələblərindən geniş surətdə istifadə edirlər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq hər iki – ənənəvi və elektron kitabxana özünün hüquqi, təşkilati və texnoloji yaxınlıq xüsusiyyətlərinə baxmayaraq cəmiyyətinin müxtəlif informasiya infrastrukturlarıdır və onlara xas olan problemlərin həllinə də differensial baxılmalıdır.

Baxmayaraq ki, milli informasiya ehtiyatlarının hər iki tərkib hissəsi - ənənəvi və elektron forması yanaşı yaşayır və inkişaf edir, gələcəkdə isə onların daha geniş miqyasda elektron formaya çevrilməsi labüddür. Hazırda informasiyanın elektron forması daha etibarlıdır və sənədləri kompakt qorumağa, yaymağa, onlardan istənilən formada istifadə etməyə imkan verir. Beləliklə, informasiyanın elektron formada təqdim edilməsi, elektron sənədlərin yaranması, elektron nəşrlərin meydana

gəlməsi, müxtəlif elektron kolleksiyaların və elektron kitabxanaların artması – günün dəbi yox, tələbatdır.

Bizim yaşadığımız XXI yüzilliyin əvvəllərində informasiyalaşdırmanın magistral istiqaməti – elektron kitabxanaların inteqrasiyalı kompüter şəbəkələridir. İndiki informasiya cəmiyyətində elektron kitabxanaların dəyərini ifadə etmək, onların əhəmiyyətini qiymətləndirmək olduqca çətinidir. Bu gün elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyata və maarifə xidmətin ən ümdə vəzifəsi informasiya ehtiyatlarından kütləvi şəkildə istifadənin (hətta uzaq məsafədən) yüksək səviyyədə təmin olunmasıdır. Aydın ki, bu məsələ ümummilli, ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu məsələlərin arzu edilən şəkildə həll olunması, bu sahədə investisiya qoyuluşu, informasiya texnologiyaları üçün həm nəzəri, həm də təcrübi biliklərə malik olan mütəxəssislərin yetişdirilməsi və mövcud qüvvələrin birgə fəaliyyəti ilə şərtlənir.

Dünya təcrübəsi bu sahədə görülən işlərin dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə himayə edilməsi, müvafiq status və təminat alması nümunələri ilə zəngindir. Müasir dünyanın ən qüdrətli 7 aparıcı dövləti («Böyük yeddilər») XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq, elm və mədəniyyətin inkişafı üçün planlaşdırılmış böyük dünyəvi əhəmiyyəti olan 11 elmi-texniki layihəni birləşdirərək «Dünyanın universal kitabxanası» adlı xüsusi layihə hazırlamışdır. Bu işin ilk mərhələsində yalnız ABŞ dövləti rəqəmləşdirilmiş kitabxanaların yaradılması üçün 1994-1998-ci illərdə 24 milyon dollar vəsait ayırmışdır. Informasiya ehtiyatlarından istifadə edilməsində insan fəaliyyəti üçün daha geniş imkan və kardinal vüsət yaradacaq və bütün maliyyələşmə mənbələrindən rəvac alacaq həmin layihənin ikinci mərhələsi üçün 800 milyon dollar nəzərdə tutulmuşdur. Artıq bir çox mötəbər dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar da informasiya sahəsində müxtəlif proqram və layihələrlə çıxış edir və informasiya texnologiyalarının inkişafı üçün mühüm tədbirlər həyata keçirirlər. Buna misal olaraq, YUNESKO-nun elan etdiyi «Hamı üçün informasiya» adlı informasiya proqramını da bəşəriyyətin xeyrinə atılmış böyük bir addım adlandırmaq olar. BMT-nin Elm, təhsil və mədəniyyət bölməsi (YUNESKO) Proqram üzrə xüsusi Dövlətlərarası Şura yaratmışdır. Bu Şuraya YUNESKO-nun üzvü olan 36 dövlətin nümayəndələri daxildir. Dinindən və dilindən, dərisinin rəngindən, biliyindən və təhsilindən, harada yaşamasından və əqidəsindən asılı olmayaraq tam hüquq bərabərliyi əsasında hazırlanmış «Hamı üçün informasiya» proqramı dünyanın qlobal informasiya mühitində böyük əhəmiyyəti olan ümumbəşəri əlaqə mənbəyi hesab edilir. Həmin proqram dünyanın qlobal informasiya mühitindən ümumi istifadə, informasiyanın

təhlükəsizliyi sahəsində beynəlxalq siyasət, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının etik, hüquqi və ictimai nəticələrinə dair geniş diskussiyalar üçün platforma yaradır. Başqa sözlə, ümumi strategiya və metodlar, azad və hüquqi informasiya cəmiyyəti qurmaq üçün beynəlxalq və regional əməkdaşlıq proqramının əsasını qoydu.

Rusiyada yaradılmış analoji «Rusiya elektron kitabxanaları» layihəsi yalnız idarələrarası proqram çərçivəsində vəsət almaqdadır. Proqramın əsas konsepsiyası sübut edir ki, Rusiya da elektron kitabxanalar sistemini yaratmaq sahəsində dünya ictimaiyyətinə çatmaq niyyətindədir.

İndi informasiya sistemlərinin təşəkkülü və onun əhəmiyyəti haqqındakı mülahizələrimizi aydınlaşdırırıq.

Elektron informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təşkil etməyin real yolu informasiyanı toplayaraq ondan nəqsədyönlü faydalanmağı təmin edən müvafiq informasiya sistemlərinin yaranmasıdır. Nəqsədyönlü dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

➤ Realizə imkanlarından asılı olmayaraq, informasiyanın yenidən itehsalının adekvatlığı

➤ İnformasiyanın ötürülməsinin və sürətinin əldə edilməsinin əlverişliliyi,

➤ İnformasiya mənbəsində istifadəçi üçün asan olan səmərəli və sadə naviqasiya imkanlarının yaradılması və s.

İnformasiya sistemlərinin qarşısına qoyulan tələblərdən asılı olaraq, proqram özlüyündə aparat, texnologiya, təşkilat və b. bu kimi tərkib hissələrindən ibarət olan mürəkkəb kompleksdir. Bu informasiya sistemləri sənədli informasiya, məlumat axını və müxtəlif tipləri tənzimləyən növlərə ayrılır. Sənədli informasiyanı tənzimləyənlərin sırasına - müxtəlif növ veb-səhifələrdə olan elektron sənədlərin kolleksiyası, elektron nəşrlər, elektron kitabxanalar daxildir. Məlumat axını dedikdə isə - nəqliyyat, iqtisadi, statistika və s. sistemləri nəzərdə tutulur. Müxtəlif tiplərə isə - kargüzarlıq, geoinformasiya və s. aid etmək olar. İnformasiya sistemlərinin ən çox yayılmış növü elektron mənbələr (EM) və elektron kitabxanalardır (EK). Təbii ki, onların hər ikisi öz funksiyalarını - məlumatın toplanması və onların uzunmüddətli mühafizəsini, geniş istifadə və yayılmasını təmin edən informasiya sistemləri şəklində realizə olunur. Hazırda elektron kitabxana məfhumunun nə olduğunu qısa və dəqiq ifadə edən vahid rəy yoxdur. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün daha çox yayılmış ifadələri aydınlaşdırırıq.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana:

- Kompüter vasitəsilə ehtiyatları idarə etməyə,

• Elektron kanallarla informasiyanı istehsal və istifadə edən birləşdirməyə,

- Sorğuya cavab verərkən vasitəçi olmağa,

• Elektron kanallarla informasiyanı mühafizə, təşkil və tərtib etmək, istifadəçiyə ötürməyə və s. - imkanı verir.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana - elektron ehtiyatların məcmuyu və informasiyanı axtarmaq, istifadə etmək imkanı verən texniki vasitədir.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana:

- İstifadəçilərin informasiya tələbatını ödəyən

- İnformasiya xidmətləri təklif edən

- İnformasiyanı istifadəçilər üçün əlverişli şəkildə təşkil edən

• İnformasiyanın yerləşdiyi məkanı idarə edən, onun istifadəçiyə və vasitəçilərə ötürülməsini təmin edən mürəkkəb sistemdir.

Elektron kitabxana - müxtəlif formatlarda olan rəqəmləşdirilmiş informasiya obyektlərinin məlumat bazasını bilavasitə istifadəçilərə çatdırır. Elektron kitabxana:

• Bütün məlumat bazası üzrə informasiya axtarışını təşkil edən və informasiyanın alınmasına imkan verən universal istifadə alətidir.

• Təşkilati-texniki proseslər vasitəsilə onun məlumat bazası zənginləşir və yaxud köhnəlmiş informasiya kənar edilir.

Elektron kitabxana müxtəlif mühitdə müxtəlif məna kəsb edir. Kompüter mühəndisləri üçün o, multimedia ehtiyatları ilə yayılan məlumat bazası xidmətinin yeni növünün metaforasıdır. Siyasət və işgüzar adamlar üçün isə dünya informasiya ehtiyatları və xidmətlərinin yeni bazarı mənasında ifadə olunur. Futuristlər üçün Uelsin dünya beyninin təzahürüdür.

Elektron kitabxanalarda dünyanın müxtəlif dilli, əqidəli, dünyagörsürlü sənətkarlarının, şair və yazıçıların, alim və ictimai xadimlərinin əsərləri, onların düşüncələri, hissləri, həyəcanları, məntiqi anlayışları toplanır və onlar çap olunduqdan sonra, artıq yeni bir həyat yaşayır.

Son illər elektron kitabxanaların yaranması və fəaliyyətinin təmin olunması sahəsində ciddi təcrübələr aparılmış, müvəffəqiyyətlər əldə edilmişdir. Bununla bərabər, elektron kitabxanalar inkişaf edib formalaşdıqca onların qarşısında duran problemlər də artmağa başlamışdır. Ənənəvi kitabxana fondlarına nisbətən elektron kitabxanalarda ədəbiyyatın «komplektləşdirilməsi» daha sürətlə həyata keçirilir, elektron daşıyıcılarının ağırlaşmaz dərəcədə artması, Internet imkanlarının gündən-günə genişlənməsi, orada hər dəqiqə yeni-yeni «səhifələrin» açılması, istifadəçilərin özlərinə lazım olan məlumatları

xanaya nisbətən daha tez və asan əldə etməsi informasiya əsrinin əsas xarakterik cəhətlərindəndir. Buradakı bütün materiallar öz oxucularına kağız daşıyıcılarda deyil, elektron sənədlər yormasında çatdırılır.

İstifadəçilərə açıq olan informasiya fəzası İnternetdə müstəqil obyektlər şəklində təqdim olunur. Çox hallarda bu elektron sənədlərdir.

Elektron sənədlər – maşınlaşdırılmış formaya köçürülmüş müxtəlif xarakterli məlumatlardan ibarətdir. *İnformasiya obyektləri mətn, təsvir, fonogram, məlumat bazası və ya onların fraqmentlərindən ibarət ola bilər.* Bütün obyektlərin məcmuyu kimi informasiya fəzasının təşkili üçün səmərəli naviqasiya və informasiya axtarışı sistemlərinin təşəkkülünə də tələb olunur. Belə eyniləşdirmə vasitəsi obyektin və ya sənədin bibliografik təsviridir.

«Elektron eraya qədər»ki dövrdə kitabxanalar üçün sənəd - nəşriyyatların hər hansı formada – kitab, jurnal, qəzet və s. – istehsal etdiyi çap əsərləri idi və onların hansının nə miqdarda alınması, fonda daxil edilməsi və mühafizəsi kitabxananın öz işi idi. İndi isə kitabxanalar nəinki özləri elektron sənədlər istehsal edir, həmçinin digər təşkilat və müəssisələrin elektron resurslarını necə və hansını toplamaq, sistemləşdirmək və mühafizə etmək problemləri ilə üzləşmişlər. Müxtəlif ölkələrin mütəxəssisləri hazırda bu problemlər üzərində çalışmaqdadır. Elektron sənədlər mühitindən, öz mövcud əlamətlərinə görə kitabxana mühafizəsinə aid edilə biləcək sənədlər seçilərək ayrılmalıdır. «Elektron sənəd», «elektron kitab», «elektron resurs» anlayışlarının çoxluğuna baxınaraq, onların heç biri tipoloji struktur qurmağa imkan vermir və onların toplanması və sistemli formalaşdırılması dövlət bibliografiya uçotu, kataloqlaşdırma və mühafizə rejimi olmadan mümkün deyil. Ənənəvi kitabxana işi nöqtəy-nəzərindən elektron sənədlər «nəşr» anlayışına cavab verən xarakterik xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

- ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulması;
- uzunmüddətli istifadəyə yararlı olması;
- müstəqil girişlə təmin olunmuş elektron obyekt olması;
- semantik informasiyanın mövcud olması;
- tamlıq və özünü təsdiq;
- mühafizəsi vacib hesab olunması;
- sənədin məzmununun və formasının sabit olması.

Aşağıda göstərilənlər ənənəvi kitabxana işi nöqtəy-nəzərindən istisna təşkil edə bilər:

• çatlar, elan lövhələri, yazışmalar, xəbər lentləri, forumlar, proqramlar, operativ biznes informasiyası, texniki sənədlər.

Sözsüz, bu halda yalnız çap əsərlərinin analoqu olan elektron nəşrlər, dövrü nəşrlər, məlumat bazaları və ya onların surətləri götürülür.

Elektron kitab da artıq möcüzə deyil, bu günün reallıqlarındandır. Həll edilməsi zəruri olan texnologiya, müəlliflik hüququ, format standartı, dəyər ilə bağlı problemlərə baxmayaraq, elektron kitablar da inkişaf etməkdədir. 2000-ci il sentyabrında Çində, Lyaon vilayətində belə kitabların ilk dəsti buraxılmışdır. Belə elektron kitabda adı ənənəvi kitabın 100 min kağız səhifəsi yerləşə bilər. Belə kitabı oxuyarkən ekranla təmasa girərək istənilən vərəqi çevirmək də olar. Şəbəkədə və ya kompüterdə oxumaq oxucu üçün o qədər də əlverişli olmadığı halda, elektron kitabları oxumaq üçün yeni yaradılmış elektron oxucu aparatı bütün bu çətinlikləri aradan qaldırır.

Nəhəng Frankfurt kitab yarmarkasında nümayiş etdirilən elektron kitablar da bəşəriyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Amerika yazıçıları David Malas və Adeven Şaobo burada keçirilən müsabiqədə «Cənnət meydanı» və «Özünə hörmət hər halda vacibdir» elektron kitablarına görə 550 min dollar mükafata layiq görülmüşlər. Sərgidə «Elektron kitablar bütün dünyada yayılacaqdır» devizi ilə çıxış edən «Mikrosoft» kimi nəhəng firmanın nümayəndələri digər texnologiyaları ilə yanaşı öz elektron oxucu aparatlarını da nümayiş etdirmişlər. Deməli, elektron kitab da şəbəkə dövrünün nəşri kimi həyatımıza daxil olmaqdadır.

Milli status almış kitabxanaların qarşısında indi daha bir sıra mühüm məsələlərin həlli vəzifəsi durmaqdadır: İnternetdə mövcud olan və digər elektron daşıyıcılarda nəşr edilən informasiyaların tam mətnini toplamaq və sistemləşdirərək oxucuların onlardan istifadəsini təmin etmək. Bu məsələ ilə kitabxanalar və ya digər təşkilatlarını məşğul olmalıdır? - sualında yəqin ki, birinciyə üstünlük veriləcəkdir. Ona görə ki, ənənəvi dediyimiz kitabxanalar nəhəng həcmnlərdə olan informasiyaların - kitab fondlarının - mühafizəsi, işlənilməsi və sistemləşdirilməsi, istifadəçiyə təqdim edilməsi mexanizminə malikdir. Bütün elektron kitabxanaları başqa bir sual da düşündürür: «Çiz elektron fondlarının kataloqlaşdırılmasını necə həyata keçirmək?». İnternetdə [http://www/lib.ru/COMPULIB/libtezisy.txt](http://www.lib.ru/COMPULIB/libtezisy.txt) səhifəsi bu suala cavab verərkən bütün bibliografik təsvir elementlərini (tezauruslar) sadalayır. Buradan aydın olur ki, kataloqlaşdırma qaydaları eynidir. Lakin məhz kataloqlaşdırmanın ənənəvi kitabxanalar professional səviyyədə həyata keçirir. Belə bir misal yəqin ki kitabxanaçılarımız üçün maraqlı olar: Təsəvvür edin ki Nizaminin «Xəmsə»-ni təşkil edən poemalar kitab kimi rəfdə düzülmüşdür, onların elektron versiyası isə sizin serverinizdədir və elektron kataloqa həmin əsərlərin bibliografik təsviri əlavə edilməlidir. Kitab

ların kağız variantına elektron kataloqda *MARC* (*AZMARC* və ya digər formatlar, fərqi yoxdur) formatı ilə kataloqlaşdırma aparılmışdır. Bəs elektron versiyanı digər formatlarda qeydə almağa ehtiyac var? Əlbəttə yox, professional olmayanlar üçün qeyd edək ki, digər formatlar bibliografiya elmi nöqteyi-nəzərindən daha kasıbdır. Məsələn, elektron sənədlərin kataloqlaşdırılması üçün «*Dublin Core*» formatında təsvir atributlarının sayı 15-dir, halbuki *MARC* formatı üzrə mindən artıq sahə var. Deməli, təkrar iş olsa da, elektron nəşrlər kağız daşıyıcılar kimi *MARC* formatında təsvir edilməlidir.

İSGƏNDƏRİYYƏ PRİNSİPI VƏ ELEKTRON KİTABXANALAR

Müasir elektron kitabxanalarının yaranması tarixini öyrənmək üçün qədimlərə səyahət etmək vacibdir. Çox hallarda bunu Misir kitabxanaları ilə bağlı olan İsgəndəriyyə prinsipi ilə əlaqələndirirlər. Bu prinsipin əsasını təşkil edən məna isə belədir: qeydə alınmış informasiya bir material obyekt (sənədi) kimi, yeganə nüsxədə və yalnız bir yerdə saxlanılır, onun nüsxələrinin çoxaldılması qeyri-mümkündür və ondan istifadə etmək üçün yalnız bir məkana – bir mənbəyə müraciət olunmalıdır. Bu prinsip Qutenberq prinsipinin tam əksidir. Ona görə ki, Qutenberq prinsipinə görə informasiya eyni materialların tirajı, artırılmış nüsxələri şəklində nəşr olunaraq müxtəlif coğrafi məntəqələr üzrə daşınıb-yayıllmaqla istifadə olunur. Ehtiyac olduqda istifadəçi onu ala, oxuyub qaytara, digər şəxsə göndərə və s. edə bilər.

İsgəndəriyyə prinsipinə əsaslanan müasir elektron sənədlər də ilk növbədə bir nüsxədə yaradılır, lakin ondan istifadə edən auditoriyanın miqyası - bütün bəşəriyyət, bütün dünyadır. Qutenberq prinsipindən virtual dünyanı yaradan İsgəndəriyyə prinsipinə keçid yalnız müasir informasiya texnologiyalarının inkaşafı nəticəsində baş vermişdir.

Elektron kitabxanaların meydana gəlməsi haqqında ilk məlumat mənbəyi kimi adətən V.Buşun «Biz necə düşünə bilərik» (1945) məqaləsini və C.S.Likliderin «Kitabxanalar gələcəkdə» kitabını qeyd edirlər. Amerika Elmi Tədqiqatlar Agentliyinin o zamankı direktoru tərəfindən yazılmış birinci məqalədə alimlərə informasiya toplamaq, axtarmaq və mühafizə etmək imkanı verən texnologiyaların potensial imkanlarından söhbət açılır və «*Memex*» adlı yeni informasiya sisteminin əsas konsepsiyası təqdim edilir. Bu konsepsiya informasiya üçün fotosəkillərdən istifadəyə əsaslanır və təəccüblü deyil ki, gələcək mikrofilmlər və mikrofişlərin başlanğıcını qoydu. Məqalənin əsas məziyyəti o idi ki,

müəllif burada yeni texnologiya, informasiya və elmi tədqiqatların inkişafı arasındakı əlaqələri və bağlılığı görə bilmədi.

C.S.Liklider Massaçusets Texnologiya İnstitutunun əməkdaşı idi. O, hesablama texnologiyasının gələcək kitabxanalara təsirini öyrənirdi. Öz tədqiqatında o, istifadəçi ilə daha əlverişli ünsiyyət vasitəsi olacaq elektron kitabxanaların yaranması üçün vacib olan tədqiqatlar və onların nəticələri haqqında məlumat verirdi. Qeyd edək ki, hazırda ABŞ-nın Berkli Universitetində informasiya texnologiyası sahəsində ömürlük professor statusu alan və Soft Computing İnstitutunun direktoru kimi fəaliyyət göstərən, AMEA-nın fəxri üzvü, həmvətənimiz, görkəmli alim və məşhur professor Lütfizadə də 1944-1959-cu illərdə həmin institutu bitirərək magistr, sonralar isə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır.

Informasiyaların toplanılması, mühafizəsi və işlənməsi üçün kompüterlərdən istifadə prosesi ötən əsrin 60-cı illərində başlanmışdı. Onun ilk müvəffəqiyyətli nəticəsi ABŞ Konqress Kitabxanasında yaranmış «*MARC*» («maşınla oxunan yazı» deməkdir) formatı oldu. Bu formatın Elektron Kompüter Kitabxanaları Mərkəzində (*OCLC*) tətbiq olunması nəticəsində dünyanın bir çox kitabxanalarına elektron kanallar açıldı.

Artıq XX əsrin 80-ci illərində ilk elektron curnallar nəşr olunmağa başladı. Daha sonralar oxucular tərəfindən geniş istifadə olunan dövrü nəşrlər (qəzet, jurnal, bülleten və s.) öz elektron versiyalarını yaratdı. Bu üsul tezliklə ən inkişaf etmiş ölkələrdə geniş vüsət aldı, hətta elektron jurnalların xüsusi arxivləri yaradıldı və onlar Internet vasitəsilə pulu və ya havayı şəkildə dünya oxucularına-istifadəçilərinə çatdırıldı.

Dünyanın böyük kitabxanaları və arxivləri uzun illərdən bəri ənənəvi formada mühafizə etdikləri qiymətli milli sərvətlərin, sənət əsərlərinin ömrünü uzatmaq, onları gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün indi müxtəlif yollar və üsullardan istifadə edirlər. Həmin idarə və təşkilatlar ən nadir əsərləri, tarixən çox qədim və fiziki cəhətdən məhv olması qorxusu olunan qiymətli nüsxələri konservasiya edir, əlyazma və çap əsərlərini skanləşdirərək elektron variantını yaratmaqla intellektual dəyəri qorumağa nail olurlar. Elektron daşıyıcılar milli mədəni sərvətlərin məhv olmasının qarşısının alınmasında mühüm vasitəyə çevrilir. İndi artıq bütün dünyanın kitabxana fondları, muzeyləri və qalereyaları «*on-line*» girişləri ilə insanların üzünə açılmaqdadır. Buna nümunə olaraq Internetdə muzeylər üzrə və mədəni irsin ümumdünya portalı - *Museumland.com* – şəbəkəsində dünyanın 110 ölkəsinə aid 6500 ünvan verilmişdir. Bu portal dünyanın hər hansı bir ölkəsində yaradılmış və bəşəriyyətin mədəni irsindən – arxeoloji, tarix, musiqi, elmi-texniki, dini, hərbi, virtual və s. muzeyləri və incəsənət qalereyaları haqqında

məlumat verən bütün veb-saytları əhatə edən məlumat verən zəngin informasiya-məlumat bazasıdır.

Mühafizə edilən sənət nümunələri də qrafik üsullarla işlənib xüsusi fayllarda saxlanılır. Keçən əsrin 90-cı illərində bu metoddan Ermitajın kolleksiyalarının rəqəmləşdirilməsində istifadə olunmuşdur.

İnternet sisteminin formalaşdığı ilk dövrlərdə elektron kitabxanalara yaranmasında birincilər sırasında həvəskar-entuziastlar öz layihələri ilə dünya oxucularına böyük xidmət göstərmişlər. Onlardan bir çoxu sonralar daha da məşhurlaşaraq ad-san qazandılar. Belə layihələrdən biri amerikalı proqram mühəndisi, İllinoysda Benidikt Universitetinin professoru Maykl Ştern Hart tərəfindən hazırlanmış beynəlxalq «Qutenberq» layihəsi oldu (hazırda o, layihənin direktorudur). Onu da qeyd edək ki, dünyanın İnternet şəbəkələrində məşhur olan bu adam bir neçə layihənin rəhbəridir. Onlardan ən geniş tanınmışı isə «*Asl drö İnternet*» («İnternetdən soruş») layihəsidir. Daha geniş bir vüsət almaqda olan *Internet Public Libraru* (www.ipl.org) 12 min mənbədən ibarət müxtəlif xarakterli virtual mətnlər dünyasını da misal göstərmək lolar.

Rus İnternetində vəziyyət tamam başqa cürdür. Artıq Rusiya İnternetində çox məşhur olan «Maksim Maşkovun kitabxanası»ndakı külli miqdarda informasiya plansız və əlaqələndirilmədən, eyni zamanda çox da maliyyə vəsaiti tələb etmədən formalaşmaqdadır. O, 28 min mətn faylı olan 1300 meqabayt həcmə malikdir. Müqayisə üçün deyək ki, bu «Qutenberq layihəsi»ndən on dəfə, *Internet Public Libraru*-dən iki dəfə artıqdır. Rusiyanın müxtəlif ərazilərində və MDB dövlətlərində, yaxın xaricdə saytın 35-ə yaxın güzgüsü mövcuddur. Maraqlı fakt odur ki, mətnlərin müəllifləri istifadəçilərin özləridir və ona görə də bu layihədə ədəbiyyatın tam yüksək zövqdə təşəkkül tapdığına zəmanət vermir.

ABŞ və digər demokratik ölkələrlə rus İnterneti arasındakı bu miqyas fərqi əsas səbəbi ondadır ki, burada müəlliflik hüquqlarına tam ciddi riayət olunur, ingilisdilli ədəbi veb-səhifələrin nisbətən az sayda olması ilə müəllif hüquqlarına riayət olunması ilə əlaqədardır. Demək olar ki, ingilisdilli saytlarda 1923-cü ildən gec yazılmış bədii mətn tapmaq çətindir, çünki onlar kopirayt - müəlliflik hüququ obyektidirlər. Rusiyada isə müəlliflik hüquqlarının səmərəli müdafiə sistemi olmadığından rus saytlarında istənilən əsəri verirlər.

AZƏRBAYCAN İNTERNETİ

Bəs Azərbaycan İnternetində bu gün nə baş verir. Fərəhlə qeyd etmək olar ki, indii Azərbaycan dövlətçiliyini, mətbuatını, elm və təhsil

ocaqlarını, milli ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi, ümumiyyətlə ictimai-siyasi həyatımızı təbliğ və təqdim edən saytların sayı gündən-günə artmaqdadır. Doğrudur, onların daha çox hissəsi rusdillidir. Lakin son illər Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə elektron nəşrlər, İnternet resurslarının yaradılması sahəsinə daha çox diqqət yetirilməkdədir: <http://www.meclis.gov.az/>, <http://www.ab.az/az>, <http://www.ilham-aliyev.org/index>, <http://www.azerimuseums.com/indexaz.html>, <http://azeri.books.aznet.orq>, <http://www.tutubooks.az>, <http://www.yenisi.net>, <http://www.azeri.org/> http://www.azeri.org/Azeri/az_books/az_books.html və s. bu kimi saytlar Azərbaycan İnternetinin latın qrafikalı səhifələrinin artmasından xəbər verir.

Digər tərəfdən, respublikamızda arxiv və kitabxana materiallarının mühafizəsi məsələləri ilə yaxından maraqlanan mütəxəssislər son illərdə ədəbiyyatın maşınla oxunan yazı formasına getdikcə daha çox fikir verməyə başlamışlar. İnformasiya texnologiyaları bu mənada geniş imkanlara və üstünlüklərə malikdir. Dünyanın hər hansı bir nöqtəsindən çevik sürətlə və yüksək keyfiyyətli virtual mətnlər kolleksiyasının - elektron daşıyıcıları, rəqəmləşdirilmiş kitabxanaların zəngin ehtiyatlarından sərbəst surətdə istifadə etmək inkanı əldə edirlər.

İndi daha çox yayılmış skanerləşdirmə və «*Fine Reader*» kimi proqramlarla optik tanıma yolu ilə yaranan rəqəmləşdirilmiş mətnlər, gözlə görünən hərflər və ya rəqəm işarələrinin kodlaşdırılmış məlumatla çevrilməsi prosesinin standartlaşdırılmış prosedurası nəticəsində yaranır. Lakin mətnlərdə tanıma bilməyən obyektlər - işarələr və ya işarə qrupları, müxtəlif dillərə aid hərflər, kodlaşmayan cizgilər və s. ola bilər. Kompüter proqramları vasitəsi ilə mətnlərin tanıma ehtimalı 99,5%-dir. Deməli, əgər proqram 1000 vahidə görə 4-5 səhv qeydə alırsa, o zaman mətnin əllə işlənilməsi əlverişlidir. Əgər rəqəmləşdirmə prosedurası mühafizə məqsədlərinə xidmət edərsə, ilk növbədə rəqəmləşdirilmiş surət optik diskə (ilk informasiya daşıyıcısına) köçürülür. Bu zaman həmin mətnlər kompüterin yaddaşından çıxarılır və dəyişdirilmir. Daha sonra həmin məlumatlar TIFF fayllar kimi ilkin informasiya daşıyıcılarına yazılır.

Son illərdə respublikamızda yaradılmış elektron nəşrlərin, konservasiya saytının gözəl nümunəsi kimi «Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fondu» SD və <http://azeri.books.aznet.orq> İnternet saytını göstərmək olar. Bu nəşrin füsunkar Azərbaycan musiqisi, gözəl miniatur rəsmlərlə müşayiət olunan SD diski xüsusi diqqətə layiqdir. Antologiya rəqəmləşdirilmiş informasiya forması olmaqla bərabər latın qrafikası ilə yazılmış Azərbaycan ədəbiyyatının, həmçinin «Konservasiya» sayt mo-

delinin ilk nümunəsidir. Azərbaycan dilində kiril qrafikası ilə yazılan ədəbiyyatı latın qrafikasına çevirən köhnə «DOS» sistemi proqramı olan «Tiqer»in imkanlarından peşəkar mütəxəssislər bacarıqla istifadə etmişlər. Antologiya üçün seçilmiş bütün məateriallarda «Tiqer» və «DOS» sistemində, skanerin köməyi ilə ardıcıl təmizləmə aparılaraq mətnlər «DOS» sistemindən Windows-a köçürülmüş və «Azlingvo» adlanan, orfoqrafik səhvləri düzəldən kompüter proqramı tərəfindən yoxlanılmış və bundan sonra dərc edilmişdir.

Antologiyanın quruluşu bu şəkildədir: Əvvəlcə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatından – nağıllar, dastanlar, atalar sözləri, bayatılar, lətifələr və s. nümunələr sonra isə oxuculara yazılı ədəbiyyat - XI əsrdən, Qətran Təbrizidən başlayaraq sonrakı əsrlərdə yaşamış yazıçıların yaradıcılığı haqqında qısa məlumatlar və bədii əsərlər verilmişdir. (Nəşrin müəllifləri ABŞ-in Azərbaycandakı səfirliyinin əməkdaşı S.Kolarova və AMEA MEK-in sabiq direktoru f.e.n. Ə.Əfəndiyevdir). Qeyd edək ki, bu nəşr Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyinin icazəsi ilə hazırlanmışdır.

«QUTENBERQ-AZƏRBAYCAN»

Əsaslı hələ 1970-ci ildə İllinoys Universitetinin əməkdaşları tərəfindən qoyulmuş bu beynəlxalq layihə İnternet könüllüləri tərəfindən daha da zənginləşdirilmişdir. «Qutenberq» layihəsinin yaranma tarixi və təşəkkülü, onun bu günkü inkişaf səviyyəsi, coğrafi və xronoloji həddləri çox maraqlıdır (<http://promo.net/pg>). «Компьютерные вести. Он-лайн» (<http://www.kv.minsk.by/index1997:60601.html>) qəzetinə məsahibə verən professor layihənin məqsədi haqqında belə söyləmişdir: «Yaşadığımız dünyada yer kürəsinin əhalisinin daha çox mütaliə etmək və dünyadakı insanları anlamaları üçün daha geniş miqyasda və sayda ölkələrin və mədəniyyətlərin ədəbiyyatına asan və pulsuz girişi təmin etməkdir». Layihəyə yalnız müəlliflik hüququ müddəti keçmiş əsərlərin daxil edilməsi icazə verilmişdir. Bu müddət (50 il) qanunverici orqanlar tərəfindən daima artırılmaqdadır. ABŞ və digər qərb ölkələrində bu müddət müəllifin ölümündən 50 ildən artıq vaxt keçməsi ilə ifadə olunur. Qutenberq layihəsinin saytları dünyanın ən yaxşı saytları sırasına daxildir və erada ərəb, çin, macar, italyan, rumın, rus və b. dillərində ədəbiyyat təqdim edən interfeysləri mövcuddur. Qutenberqçilərin yaratdığı elektron nəşrlər müxtəlifliyi və unikalığı ilə diqqəti cəlb edir. Burada Konan Doyl, L.Tolstoy, Homer, Martin Lüter, Tomas Ceferson və s. müəlliflərin əsərləri milli dillərdə tövsiyə olunur. Elm

və texnika inkişaf etdikcə Qutenberq layihəsinin yeni məziyyətləri də yaranır. Bu, qrafik və səs fayllarının əlavə edilməsi ilə xarakterikdir. Buna gözəl misal Bethovenin simfoniyası ilə yerin aerofotoşəkillərini, Alfred Tennilinin illüstrasiyalarının verilməsini və s. göstərmək olar.

Sevindirici haldır ki, öz doğma dilində ədəbi irsi Qutenberq layihəsi üzrə İnternetə çıxarılan xalqların sırasına Azərbaycanın da adı əlavə olunmuşdur. Bu, böyük addım Ümumdünya humanitar qeyri-kommerciya təşəbbüsü çərçivəsində Azərbaycan dilində İnternet resurslarının yaradılması və yayılması sahəsində mühüm bir irəliləyiş olan «Qutenberq-Azərbaycan» layihəsidir. Soros Fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə İnternet resurslarının artırılması və Azərbaycan ədəbiyyatına olan ehtiyacı nəzərə alaraq elan etdiyi «Qutenberq-Azərbaycan» müsabiqəsində respublikadan üç təşkilat - Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası, Xəzər Universitetinin Kitabxanası qalib gəlmişdir. Layihəyə əsasən Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin elektron variantı yaradılır. Bu günə qədər A.A.Bakıxanovun, M.F.Axundovun, Q.B.Zakirin, M.Ş.Vazehin, Baba Bəy Şakirin və b. əsərləri skanərləşdirilərək xüsusi proqramlarla latın qrafikasına çevrilmiş, redaktə, korrektə işləri başa çatdırılaraq serverlərə yüklənmiş və istifadəçilərə təqdim etmək üçün hazırlanmışdır. Latın qrafikasında nəşrlərin və xüsusilə klassik ədəbiyyatın qıt olduğu indiki şəraitdə həmin elektron resursların gənc nəsli üçün də əhəmiyyəti şübhəsizdir. Eyni zamanda, dünyanın hansı guşəsində yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycan dilində, latın qrafikası ilə ədəbi irsimizdən hər kəs İnternetdə faydalana biləcək.

Azərbaycan mühitində daha geniş mənada Milli elektron kitabxananın yaradılması günün tələbidir və ictimai əsaslarla onun fəaliyyətini təmin edən təşkilati strukturlar olmalıdır. Milli elektron kitabxana elm və mədəniyyət müəssisələrinin birgə əməkdaşlığı üçün yeni sahədir və o dəqiq, hərtərəfli işlənmiş konsepsiya, fəaliyyət proqramına malik olmalı, məzmunca universal olan elektron daşıyıcılarının bütün növlərini özündə əhatə etməlidir.

Xüsusilə həm təbii, həm fiziki, həm də mənəvi fəlakətlərə məruz qaldığımız narahat dünyamızda, ümumbəşəri intellektual sərvətin bir hissəsi olan milli mənəvi sərvətimizin mühafizəsi, bəşəriyyətin izləyə biləcəyi virtual dünyada təqdim və təbliği istiqamətində görülən bu işlərin nəticəsi milli mənimizin, qürurumuzun tarix və zaman qarşısında təsdiqidir. Milli mənəvi sərvətimizin müxtəlif daşıyıcılarını, elektron informasiya əsrinin bu günkü şedevrlərini də İskəndəriyyə prinsipi ilə gələcəyə çatdırmaq üçün hələ çox işlər görmək lazımdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT VƏ İNTERNET RESURLARI

1. Андреев В.А. Электронные библиотеки: опыт создания за рубежом. //Научно-технические библиотеки. – 1998. - №2. – С.8-11.
2. Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fondu, Elektron kitabxana. Elektron resurs - <http://azeri.books.aznet.org>
3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti «Gələcək dünya» sammitində //Internet News. – 4 dekabr, 2003.
4. http://www.ilham-aliyev.org/s09_speech_a.html?speech_04_a.html
5. Библиотеки Национальных Академий Наук: проблемы функционирования, тенденции развития, Киев, 2000).
6. Bibliotheca Universalis (Electronic Resours) – Way of access: Elektron resurs - <http://www.bl.uk/gabriel/biblioteca-universalis/index.htm>
7. Əfəndiyev Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası //Ədəbiyyat qəzeti. – 2001. – 13 iyul.
8. Əfəndiyev Ə. Elektron antologiya: Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası //Elm. – 2001. – 15 sentyabr.
9. Finansovye izvestiye. 02.12.2003. Elektron resurs - http://www.finiz.ru/cfin/tmpl-print/id_art-707063
10. Информационно-библиотечное обеспечение науки. Проблема интеграции информационных ресурсов. Материалы конференции, Москва, 2000.
11. Иншен Ван. Развитие электронна-сь книгия книга // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества «Крым-2002» - М., 2002. стр.778-1789
12. Концепция Межеведомственной программы «Электронные Библиотеки России». Elektron resurs. – <http://www.gontb.ru/wjiv/PRG-ELRa.html>.
13. Костырко Сергей. Сетевая литература. Электр. ресурс – http://www.infoart.ru:8000/magazine/novyy_mi/n1-20
14. Горный Е., Вигурский К. Развитие электронных библиотек: мировой российский опыт, проблемы, перспективы. Elektron resurs - <http://www.zhurnal.ru/staff/gorni/texts/>
15. Програма «Создание региональных информационных порталов и информационных центров на базе публичных библиотек Украины» // Библиотечная планета. - №2. – 2002.
16. Весь мир хочет отобрать у США Интернет // Финансовые известия. 11 декабр. – 2003. – Электр. ресурс – http://finiz.ru/cfin/tmpl-art/id_art-714703
17. Воройский Ф.С. Электронные и традиционные библиотеки – суть не одно и то же // Электронные библиотеки. – 2003. – Т.6. Вып.5 – Электр. ресурс – <http://www.elibib.ru/index.phtml?page+elibib/rus/jornal/2003part5/voroyski>
18. ЮНЕСКО. Програма «Информация для всех».- М, 2001.